

Türkiye’de İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Programları Müfredatı

Zeyneb Hafsa Orhan

Türkiye’de İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Programları Müfredatı

Zeyneb Hafsa Orhan

ÖZET

Bu raporun temel amacı, yurt dışı örnekleri çok daha önce ortaya çıkmış olan İslam ekonomisi ve finansı eğitimine dair Türkiye’deki mevcut lisansüstü programların müfredatının incelenmesi, karşılaştırılması ve eksiklerin ortaya konup çözüm önerilerinin sunulmasına yöneliktir. Bu amacı gerçekleştirirken söz konusu eğitimi veren üç üniversiteden (İstanbul Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi) konuya dair elde edilen belge ve bilgiler temel alınmıştır. Eldeki veriler ışığında tablo ve grafik yoluyla kantitatif bir yöntem takip edilip tanımlayıcı sonuçlar ortaya konmuştur. Ardından, bu tanımlayıcı sonuçlar yardımıyla karşılaştırma ve eleştirel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Son olarak, raporun nihai sonuçları özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam İktisadı, Eğitim, Lisansüstü, Müfredat

Atıf: Orhan, Z. H. (2017). Türkiye’de İslam Ekonomisi ve Finansı Lisansüstü Programları Müfredatı (Araştırma Raporu No.2017/1). İstanbul: İslam İktisadı Araştırma Merkezi.

YAZAR HAKKINDA

Bahçeşehir Üniversitesi İktisat Bölümü’nden mezun olan Orhan, “Parasal ve Finansal Globalleşmede Neoliberal vs. NİEO Tartışmaları: Gelişmekte Olan Ülkelerde Vaka İncelemesi” başlıklı teziyle İsveç Linköping Üniversitesi Uluslararası ve Avrupa İlişkileri Bölümü’nde yüksek lisansını tamamlamıştır. Bunun ardından “(İslamî Bankacılıkta) Kâr Zarar Paylaşımı Araçları Analizi” başlıklı teziyle Uluslararası Saraybosna Üniversitesi’nde 2012 yılında doktorasını tamamlamıştır. Orhan, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İşletme ve Yönetim

Bilimleri Fakültesi İslam Ekonomisi ve Finans Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları bankacılık ve finans (özellikle İslamî bankacılık ve finans), İslam iktisadı, istatistik ve ekonometridir.

ikam

İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

ikam.org.tr @bilgi@ikam.org.tr ikamorgtr ikamorgtr

© Tüm hakları saklıdır. İslam İktisadı Araştırma Merkezi’nin yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazara aittir ve İslam İktisadı Araştırma Merkezi’ni bağlamaz.

İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği tarafından 2016 yılında kurulan İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM), aslen yeni bir iktisadi anlayışın ve uygulama zemininin oluşumuna katkı yapmayı amaçlamaktadır. İslam iktisadını teorik ve uygulamalı olarak ele alan eğitim, araştırma, yayın ve etkinlikler gerçekleştiren İKAM bu faaliyetlerinin çıktılarını araştırmacıları, iş dünyasını ve politika yapıcıları bilgi birikimi açısından beslemeyi hedeflemektedir. Böylece İslam iktisadı alanının toplumda ve kamuda tanınmasını ve kabul edilmesi için çeşitli düzeylerde çalışmalar ev sahipliği yapmaktadır. Bu bağlamda, İKAM Raporları alanında yapılan araştırmaların neticelerinin kamuoyu ile paylaşılması amacıyla başlatılmış bir yayındır.

Giriş

Modern İslam ekonomisine¹ dair çalışmalar 20. yüzyılın başından itibaren ortaya konmaya başlanmış, bunun devamında ise özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslamî finansı öne çıkaran çalışmalar gelmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak İslam iktisadı ve finansına dair resmi eğitim verilmesi gündeme gelmiştir.

Bu bağlamda yurt dışı tecrübeleri 1980’lerden itibaren görülmeye başlanmışken ülkemizde bu durum çok daha yenidir. Bunun sebepleri ayrıca tartışılabilir fakat bizim bu rapor ve sunumumuzda öne çıkaracağımız husus, Türkiye’de İslam ekonomisi ve finansına dair doğrudan yüksek lisans ve doktora eğitimi veren kurumların müfredatının mukayeseli olarak incelenmesidir. Bu inceleme kapsamında mevcut durumun resminin çekilmesine ilaveten problem teşkil eden ya da edebilecek hususların tartışılıp nedenleriyle ve detaylarıyla birlikte çözüm önerilerinin sunumu yer alacaktır.

Yukarıda belirtilen amacı gerçekleştirmek için takip edilecek yöntem aşağıda detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

Bu raporun önemi, konuya dair detaylı bir çalışmanın halihazırdaki eksikliğini giderme amacını taşımasıdır. Zikredebileceğimiz bir eksik ise raporda müfredat dışında öğrenci profilinin yer almasıdır. Umut ediyoruz ki bir sonraki çalışma bunu da içine alacak şekilde genişletilir. Bir başka eksik ise İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (İZÜ) kapsamında yer alan ilgili konudaki Arapça yüksek lisans ve doktora dair detaylı bilgilerin bu raporda yer almasıdır.

Bu raporun bölümlenmesi şöyledir: Bir sonraki bölümde konuya dair literatürden örnekler sunulacaktır. Onu takip eden bölüm, raporun yöntemini açıklayacaktır. Sonraki iki bölüm, çalışmanın temel bölümleri olup sırasıyla bulguların analizi ve tartışma hakkındadır. Son bölüm, bulguların analizi ve tartışma kısımlarında zikredilen önerilerin toplu bir şekilde listelendiği bölümdür. Kaynakça en arkada yer almaktadır.

Literatür

Her ne kadar konumuz temel olarak Türkiye örneği ise de ilgili literatürün daha çok yurt dışı deneyimlere binaen hazırlanmış olması sebebiyle öncelikle bu literatürden bazı örnekler paylaşmak istiyoruz.

Hasan’ın (2008-9) lisansüstü seviyede İslamî finans eğitiminin durumunu ve açmazlarını Malezya üzerinden tartıştığı makalesinde, İslamî finans eğitiminin yüksek lisans ve doktora seviyesinde lisans- tan daha kötü durumda olduğu, özellikle de yeterlilik, derinlik, koordinasyon ve istikamet eksikliğine sahip olduğu belirtilmektedir. Yüksek lisans ve doktora düzeyindeki müfredatın İslamî içeriğe ya da konvansiyonel materyallerin modifikasyonuna sahip olmaksızın anaakım ekonomi programlarını takip ettikleri ilave edilmektedir.

Rusya ve eski Sovyet Birliği ülkelerindeki İslam ekonomisi ve finansı eğitimine değinen makalelerinde Akhtyamova ve arkd. (2015), özellikle İslam toplumlarındaki ekonomi ve finans olguları ve ilişkilerine dair bazı konular önermektedirler. Önerilen konulardan ilgi çekici ve tarafımızdan değerlendirilebilecek olanlarını şöyle sıralayabiliriz; İslam ülkelerinin ekonomisi ve dış ticaret ilişkileri, modern İslam ekonomisi hukuku, İslamî ülkelerde para ilişkileri, uluslararası finansal raporlama standartları ve İslam ülkelerinde para, kredi ve banka.

Nu'man ve Ali (2016), İslam ekonomisi ve finansı eğitimine dair belli başlı konferanslardan elde edilen sonuçların incelemesini yapmıştır. Bulgularına göre üzerinde anlaşılan hususlardan biri, İslam hukukuna dayalı olarak bir İslam ekonomisi ve finansı paradigmasının yanı sıra konunun alt yapısını oluşturan metodolojiyi de geliştirmek gerektiğidir. Bunun önündeki temel engel, koordinasyon ve bilgi alışverişinin eksikliğidir. Bu sorunu gidermek için akademisyenler temel İslamî finans kavramları üzerinde bir terminoloji oluşturmalarıdır. Bir başka öneri ise müfredatın standardizasyonudur. Buna dair önemli bir adım, ICIFE'nin (International Council of Islamic Finance Education) Malezya merkezli olarak kurulmuş olmasıdır.

Doğrudan Türkiye ile ilgili olmasa da Türkiye'ye de yer veren bir çalışma olarak Küresel İslamî Finans Eğitimi Raporu (2013), İslamî finans eğitimi veren ilk 10 içinde saydığı Türkiye'ye dair 7 tane akademik kurum, 5 tane akademik olmayan kurum olduğu bilgisini paylaşmıştır. Toplamda 12 olan bu rakamla Türkiye'nin Fransa ile birlikte yükselen bir trend yakaladığı vurgulanmaktadır. İlâveten, küresel bazdaki İslamî finans eğitiminin %95'inin İngilizce verildiği, %0.8'inin ise Türkçe olduğu belirtilmiştir.

Öte yandan, doğrudan Türkiye'deki İslam ekonomisi ve finansı eğitimine dair bilgi veren bir kaynak bulmak oldukça zordur. Zaten bu raporun hazırlanma sebeplerinden bir tanesi de bu ihtiyacı bir nebze olsun karşılayabilmektir. Bu noktada zikredebileceğimiz bir çalışma, Saraç'ın (2016) 11. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı için hazırladığı, Türkiye'deki İslam Ekonomisi ve Finansı Eğitimine Dair Özet Bir Rapor başlıklı sunumudur. Türkiye'deki eğitim sistemine dair bilgilerle başlayan sunum, yazarında belirttiği üzere daha çok kendi üniversitesine yani İstanbul Üniversitesi örneğine odaklıdır. Biz de raporumuzun İstanbul Üniversitesi'ne dair bazı kısımlarında onun sunumundan yararlandık.

İlave olarak şu bilgiyi paylaşabiliriz; 20 Mayıs 2016 tarihinde İZÜ'de İslam ekonomisi ve finansı çalıştay, üniversite-sektör işbirliği konu başlığıyla düzenlenmiş olup söz konusu çalıştay kapsamında yurt dışı müfredatın incelenmesine ilave olarak sektörün görüşleri doğrultusunda özellikle İZÜ'deki mevcut müfredatın geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu raporun hazırlanmasında aşama aşama şu yöntemler takip edilmiştir:

1. Aşağıda adı geçen üç üniversiteden ilgili dokümanların edinilmesi,
2. Dokümanların tablolar, excel ve grafik yoluyla niceliksel bir analize tabi tutulması,
3. Söz konusu analizden hareketle hem mukayese hem de sorun-çözüm odaklı bir tartışma kısmının hazırlanması.

Bulguların Analizi

Türkiye İslam ekonomisi ve finansına dair yüksek lisans ve doktora düzeyinde programlara sahip olan üniversitelere dair toplu bir şekilde bilgi veren tablo, aşağıdaki gibi hazırlanmıştır. Aksi belirtilmediği müddetçe bilgilerin, yöntem kısmında da açıklandığı üzere, doğrudan adı geçen kurumlardan edinildiği varsayılmalıdır. Son olarak, bu ve bundan sonraki tablolarda üniversite isimleri alfabetik sıraya göre yer alacaktır.

Tablo 1.
Türkiye’deki İslam Ekonomisi ve Finansına Dair Mevcut Yüksek Lisans ve Doktora Programları ve Programların Bağlı Olduğu Üniversiteler

Üniversite	Yüksek lisans	Doktora	Bağlı Bulunduğu Birim
İstanbul Üniversitesi (İÜ)	İslam İktisadı ve Finansı (tezli ve tezsiz, Türkçe)	İslam İktisadı ve Finansı (Türkçe)	Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (İZÜ)	Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı (tezli, tezsiz, Türkçe)	İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans (Türkçe)	Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı
	İslam İktisadı ve Hukuku (tezli, tezsiz, Arapça)	İslam İktisadı ve Hukuku (Arapça)	
Sakarya Üniversitesi	İslam Ekonomisi ve Finansı (tezli ve tezsiz, Türkçe)	İslam Ekonomisi ve Finansı (Türkçe)	Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı

Tabloya geçmeden önce şu ilave bilgiyi verelim; konuyla ilgili olarak Marmara Üniversitesi’nde 1992’de **Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü** kurulmuştur. Türkiye’deki İslamî iktisat çalışmalarına öncülük eden isimlerden biri olan Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu liderliğinde kurulan enstitü, Orta Doğu ve İslam ülkelerine dair tarihi, hukuki ve sosyolojik çalışmaların yanı sıra ekonomik-politik çalışmalar da yürütmektedir. Fakat enstitü doğrudan İslam iktisadı ve finansına dair programlar yürütmediği için yukarıdaki tabloya ve dahi rapora dahil edilmemiştir.

Yukarıdaki tabloda yer alan her bir üniversitedeki yüksek lisans ve doktora programlarının başlangıç tarihleri farklıdır. Örneğin, İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı ABD programı 2014-2015 Güz döneminde başlamıştır. Sakarya Üniversitesi için yüksek lisans programının açılış tarihi Mart 2013 iken doktora programının açılış tarihi Haziran 2016’dır. Her bir programın açılma amacı, kendi ilgili sayfalarından takip edilebilir.

Tablodan hareketle ise şunları belirtebiliriz;

1. Türkiye’de şu an itibarıyla üç üniversitede alanla ilgili yüksek lisans ve doktora programları yürütülmektedir. Bunlardan 2 tanesi devlet üniversitesiyken 1 tanesi –İZÜ- vakıf üniversitesidir.
2. Bu üç üniversitedeki programlar açısından ortak bir nokta, hepsinin Sosyal Bilimler Enstitüsü ve İslam Ekonomisi/İktisadı ve Finansı Anabilim Dallarında açılmış olmasıdır.
3. Ortak bir başka nokta, açılan yüksek lisans ve doktora programlarındaki temel dilin Türkçe olmasıdır. Buna dair tek istisna, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi’ndeki Arapça İslam İktisadı ve Hukuku yüksek lisans (tezli, tezsiz) ve doktora programlarıdır.
4. Tabloda yer alan üniversite ve programlar dikkate alındığında göze çarpan en temel farklılık, program isimlerinin birbirinden farklı oluşudur. Birbirine daha yakın isimlendirmeye sahip Sakarya ve İstanbul Üniversitelerindeki isimlendirmelerin temel farkı, ilkinin ekonomi,

İKAM Araştırma Notu

diğerininse iktisat kelimesini tercih etmesidir. Fakat bu her iki üniversitede de yüksek lisans ve doktora programları kendi içlerinde aynı isimle açılmıştır. İkinci olarak, isimlendirme hususunda İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin tercihi Türkçe yüksek lisans için Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı iken Arapça yüksek lisans için İslam İktisadı ve Hukuku olmuştur. Türkçe doktora programında isim tercihi İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans iken Arapça doktora için isim tercihi yine İslam İktisadı ve Hukuku'dur. İZÜ'de sadece Arapça bölüm açısından yüksek lisans ve doktora aynı isimlendirmeye sahiptir. Bu noktada şunu vurgulamalıyız; isimlendirmeler önemlidir zira doğrudan içeriği etkilemektedir. Buna dair tespitlerimiz tartışma bölümünde detaylıca ele alınacaktır.

Tablo 1'den hareketle belirttiğimiz bu hususların ardından her bir programın içeriğine dair bilgileri paylaşmaya geçebiliriz. Tablo 1'de yer alan sırayla üniversitelerin her bir programına ait ders içerikleri şöyledir:

Tablo 2.				
İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Yüksek Lisans Ders Programı, Tezli				
Kodu	Dersin Adı	Kredi	AKTS	Zorunlu/Seçmeli
Güz Dönemi				
ISIF7019	Faizsiz Bankacılığa Giriş	3	8	Seçmeli
ISIF7020	Fıkıh Tarihi ve Kurumları	3	8	Seçmeli
ISIF7022	Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı	3	8	Seçmeli
ISIF7023	Karşılaştırmalı İktisadi Sistemler	3	8	Seçmeli
ISIF7076	Katılım Bankacılığı Muhasebesi	3	8	Seçmeli
ISIF7028	İslam İktisat Tarihi ve Düşüncesi	3	8	Seçmeli
ISIF7024	Karşılaştırmalı Finans	3	8	Seçmeli
ISIF7025	Genel İktisat	3	8	Seçmeli
ISIF7026	İslam'da Sigorta (Tekâful)	3	8	Seçmeli
ISIF7027	İslam Hukukunda Akit Teorisi	3	8	Seçmeli
ISIF7079	Arapça-1	3	8	Seçmeli
ISIF7040	Seminer	0	6	Zorunlu
	İslam İktisadı ve Politik İktisat	3	8	Seçmeli
	İslam İktisadının Kurumsal Temelleri	3	8	Seçmeli
Bahar Dönemi				
ISIF7030	Finansal Piyasalar ve Kurumlar	3	8	Seçmeli
ISIF7031	Fıkhi Açından Para ve Para Piyasası İşlemleri	3	8	Seçmeli
ISIF7067	İslam İktisadında Para ve Para Politikası	3	8	Seçmeli
ISIF7059	Fıkıh Düşüncesi	3	8	Seçmeli
ISIF7032	Finansal Analiz	3	8	Seçmeli
ISIF7033	İslami Finansta Ürün Geliştirme Yöntemleri ve Vaka Analizi	3	8	Seçmeli
ISIF7034	Muamelat Fıkhi	3	8	Seçmeli
ISIF7035	Faizsiz Bankacılık İşlemleri	3	8	Seçmeli

Türkiye’de İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Programları Müfredatı

ISIF7036	Finansal Kurum Mevzuatı	3	8	Seçmeli
ISIF7077	Osmanlı İktisat Düşüncesi Tarihi	3	8	Seçmeli
ISIF7080	Arapça-2	3	8	Seçmeli
	Sermaye Piyasası Ürünleri ve İhracı	3	8	Seçmeli
	Katılım Bankacılığında Fon Yönetimi	3	8	Seçmeli
	İslamî Finansta Risk Yönetimi	3	8	Seçmeli
	Katılım Bankalarında Finansal Raporlama	3	8	Seçmeli

Tablo 3.
İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Yüksek Lisans Ders Programı, Tezsiz

Kodu	Dersin Adı	Kredi	AKTS	Zorunlu/Seçmeli
Güz Dönemi				
ISIF8002	Faizsiz Bankacılığa Giriş	3	8	Seçmeli
ISIF8041	Fıkıh Tarihi ve Kurumları	3	8	Seçmeli
ISIF8042	Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı	3	8	Seçmeli
ISIF8043	Karşılaştırmalı İktisadi Sistemler	3	8	Seçmeli
ISIF8048	İslam İktisat Tarihi ve Düşüncesi	3	8	Seçmeli
ISIF8044	Karşılaştırmalı Finans	3	8	Seçmeli
ISIF8045	Genel İktisat	3	8	Seçmeli
ISIF8046	İslam Hukukunda Akit Teorisi	3	8	Seçmeli
ISIF8057	İslam’da Sigorta (Tekâfül)	3	8	Seçmeli
ISIF8047	Bilimsel Araştırma Yöntemleri	3	8	Zorunlu
	İslam İktisadı ve Politik İktisat	3	8	Seçmeli
	İslam İktisadının Kurumsal Temelleri	3	8	Zorunlu
Bahar Dönemi				
ISIF8058	Fıkıh Düşüncesi	3	8	Seçmeli
ISIF8062	İslam İktisadında Para ve Para Politikası	3	8	Seçmeli
ISIF8050	Fıkhi Açından Para ve Para Piyasası İşlemleri	3	8	Seçmeli
ISIF8051	Finansal Analiz	3	8	Seçmeli
ISIF8052	İslamî Finansta Ürün Geliştirme Yöntemleri	3	8	Seçmeli
ISIF8053	Muamelat Fıkıhı	3	8	Seçmeli
ISIF8054	Faizsiz Bankacılık İşlemleri	3	8	Seçmeli
ISIF8055	Osmanlı İktisat Tarihi ve Düşüncesi	3	8	Seçmeli
ISIF7083	Finansal Kurumlar Mevzuatı	3	8	Seçmeli
	Sermaye Piyasası Ürünler ve İhracı	3	8	Seçmeli
	İslamî Finansta Risk Yönetimi	3	8	Seçmeli

İKAM Araştırma Notu

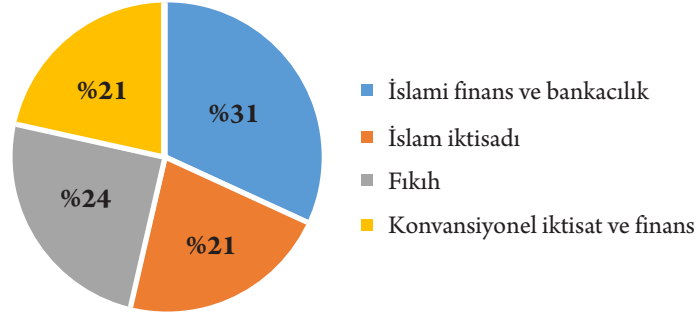
Tablo 2 ve 3'ün çıkarımlarına geçmeden önce şunu belirtmeliyiz; aşağıda görüleceği üzere yalnızca İstanbul Üniversitesi, tezli ve tezsiz programları için ayrı ders programları ilan etmektedir. Bu iki tablodan hareketle İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı tezli/tezsiz yüksek lisans programlarına dair şunlar dile getirilebilir:

1. Tezli program için güz dönemi 14, bahar dönemi 15; tezsiz program içinse güz dönemi 12, bahar dönemi 11 ders açıldığı görülmektedir. Hem tezli hem de tezsiz program için güz döneminde olmak üzere yalnızca bir tek dersin zorunlu tutulduğu görülmektedir. Söz konusu ders, tezli program için seminer, tezsiz program içinse Bilimsel Araştırma Yöntemleri isimli derstir. Söz konusu zorunlu dersler, YÖK'ün de lisansüstü ve doktora programlarına koymasını zorunlu tuttuğu, öğrencileri tez yazımına hazırlamak için elzem derslerdir.
2. Saraç'ın (2016) verdiği bilgiye göre, tezli bölümdeki mezuniyet koşulu toplamda 8 ders+seminer ve tez yazımıdır. Yani toplamdaki 28 seçmeliden 8 tanesi seçilmelidir. Tezsiz program içinse mezuniyet şartı 10 ders+projedir. Buna göre toplamdaki 22 seçmeli dersten 10 tanesi, neredeyse yarısı seçilmelidir.
3. Tezsiz ve tezli program arasındaki ders farklılıkları şunlardır; güz dönemi için tezli programdaki ilave 2 ders, 'Katılım Bankacılığı ve Muhasebesi' ve 'Arapça 1'dir. Bahar dönemindeki 4 ilave ders ise 'Katılım Bankacılığı Fon Yönetimi', 'Katılım Bankalarına Finansal Raporlama', 'Finansal Piyasalar ve Kurumlar' ile 'Arapça 2'dir.
4. Tezli programda 2 dönemde yer alan toplam 29 dersin 6 tanesi (%21) **konvansiyonel iktisat ve finans**la ilgilidir. Tezsiz programdaki toplam 23 dersin ise 5 tanesi (%22) **konvansiyonel iktisat ve finans**la ilgilidir. Bu grup içerisinde 'Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı' gibi alternatif dersler de vardır. Karşılaştırmalı dersler buna dahil değildir.
5. Tezli programdaki toplam 29 dersin 9 tanesi (%31) **İslamî finans ve bankacılık**la ilgiliyken bu rakam tezsiz programdaki 23 ders için 6 tanedir (%26). Karşılaştırmalı dersler de buna dahildir.
6. Öte yandan, tezli program için 29 dersten 6 tanesi (%21) **İslam iktisadı** ile ilgiliyken tezsiz programdaki 23 dersten 6 tanesi **İslam iktisadı** hakkındadır (%26). Buna karşılaştırmalı dersler ve Osmanlı ile ilgili olanlar da dahildir.
7. Tezli programdaki **İslam hukuku/fıkı** ile ilgili derslerin sayısı 7 tanedir (%24). Buna 2 tane Arapça dersi de dahildir. Tezsiz program içinse bu rakam 5'tir (%22).
8. Tezle ilgili dersler bunlara dahil edilmemiştir.

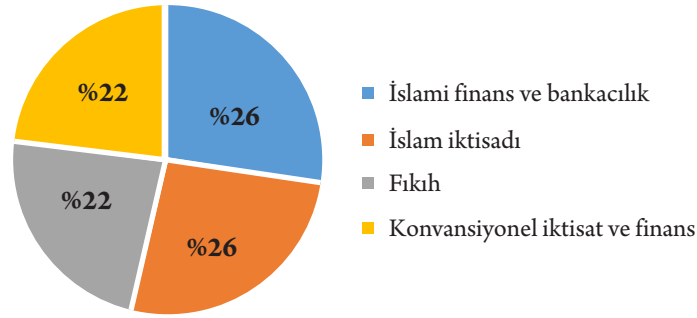
Bu bilgilerden hareketle, sırasıyla tezli ve tezsiz bölümde yer alan derslerin türlerine göre dağılımı şöyledir:

Türkiye’de İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Programları Müfredatı

Şekil 1. İÜ, Tezli Yüksek Lisans Ders Dağılımı (tezle ilgili dersler hariç)

Şekil 2. İÜ, Tezsiz Yüksek Lisans Ders Dağılımı (tezle ilgili dersler hariç)

Grafiklere dair detaylı inceleme, mukayeseli bir şekilde aşağıda yapılacaktır. İstanbul Üniversitesi’ndeki ilgili doktora programının ders detayı aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Doktora Programı

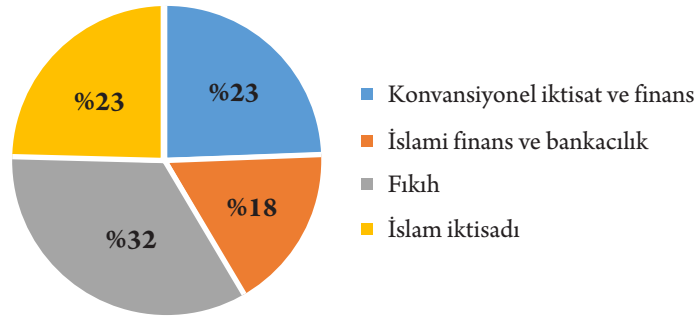
Kodu	Dersin Adı	Kredi	AKTS	Zorunlu/Seçmeli
Güz Dönemi				
ISIF9001	Çağdaş Finansal İşlemler ve Faizsiz Sistem	3	8	Seçmeli
ISIF9003	İktisat ve Etik	3	8	Seçmeli
ISIF9004	Makasidü’ş-Şeria	3	8	Seçmeli
ISIF9070	İslam’da Mal, Mülkiyet Ve Piyasa	3	8	Seçmeli
ISIF9008	Fıkıhta Finansal Sözleşmeler	3	8	Seçmeli
ISIF9009	Ekonomik Büyüme ve Modelleri	3	8	Seçmeli
ISIF9071	İslam Borçlar Hukuku	3	8	Seçmeli
ISIF9074	İslam’da Emek	3	8	Seçmeli
ISIF9069	Arapça-3	3	8	Seçmeli
ISIF9010	Seminer	0	6	Zorunlu
	Finansal Modeller ve Türev Ürünler	3	8	Seçmeli

İKAM Araştırma Notu

Bahar Dönemi				
ISIF9011	İslam İktisadının Temel Kaynakları	3	8	Seçmeli
ISIF9013	Fıkhi Açından Vadeli İşlem Sözleşmeleri	3	8	Seçmeli
ISIF9060	İslamî İktisat	3	8	Seçmeli
ISIF9073	İslam İktisadında Faktör Gelirleri	3	8	Seçmeli
ISIF9014	Finansal Ekonometri	3	8	Seçmeli
ISIF9016	Finans Teorisi	3	8	Seçmeli
ISIF9017	İslamî Finansa Kantitatif Risk Yönetimi	3	8	Seçmeli
ISIF9018	Faizsiz Finans Standartları Denetimi	3	8	Seçmeli
ISIF9070	Arapça - 4	3	8	Seçmeli
	Menkul Kıymetleştirme ve Sukuk	3	8	Seçmeli
	Teori ve Uygulamada İslamî, Neo-Klasik ve Keynezyen İktisat	3	8	Seçmeli

Tablo 4'ten hareketle şunları dile getirebiliriz;

1. Güz ve bahar döneminde 11 ders olmak üzere toplamda 22 ders yer almaktadır. Burada da bir tek zorunlu ders vardır ve o ders, güz dönemindeki seminer dersidir.
2. Yine Saraç'ın (2016) verdiği bilgiye göre, doktora programından mezun olmak için 8 ders+seminer ve tez gerekmektedir. Bunun anlamı, toplamdaki 21 seçmeli dersten 8 tanesinin seçilmesi gerektiğidir.
3. Toplamdaki 22 dersten 5 tanesi (%23) **konvansiyonel iktisat ve finansla** –buna, etikle iktisadı bir arada ele alan daha alternatif bir ders de dahildir-, 4 ders, karşılaştırmalı olanlar da dahil olmak üzere **İslamî finans ve bankacılıkla** (%18), 7 ders –Arapçalarla birlikte- **İslam fıkhi/hukukuyla** (%32), 5 ders de karşılaştırmalılarla birlikte (%23) **İslam iktisadı**yla ilgilidir.

Şekil 3. İÜ'deki Doktora Derslerinin Türlerine Göre Dağılımı (tezle ilgili dersler hariç)

İstanbul Üniversitesi'nin ardından İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin yüksek lisans ve doktora programlarının ders detayları şöyledir:

Tablo 5.
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yüksek Lisans, Tezli ve Tezsiz

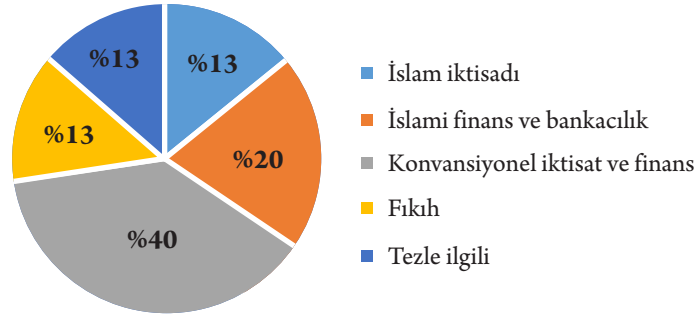
Kodu	Dersin Adı	Kredi	AKTS	Zorunlu/Seçmeli
1. Yarıyıl, Zorunlu				
UKB505	Uluslararası Finans	3	7,5	Zorunlu
UKB529	İktisat Teorisi	3	7,5	Zorunlu
UKB531	İslam İktisat Düşüncesi ve Tarihi	3	7,5	Zorunlu
1. Yarıyıl, Seçmeli				
UKB521	Kredi Analizi	3	7,5	Seçmeli
UKB537	İslam Hukuk Metodolojisi	3	7,5	Seçmeli
UKB535	Uluslararası İslami Bankacılık	3	7,5	Seçmeli
2. Yarıyıl, Zorunlu				
UKB504	Uluslararası İslami Finans Kurumları ve Bankacılık	3	7,5	Zorunlu
UKB518	Çağdaş Ekonomik Sistemler ve İslam Ekonomisi	3	7,5	Zorunlu
UKB532	Araştırma Yöntemleri	3	7,5	Zorunlu
UKB501	Yüksek Lisans Semineri	3	7,5	Zorunlu
2. Yarıyıl, Seçmeli				
UKB520	Risk Yönetimi	3	7,5	Seçmeli
UKB536	İslam Ticaret Hukuku	3	7,5	Seçmeli
UKB538	İktisat Politikası	3	7,5	Seçmeli
UKB528	Mukayeseli Konvansiyonel ve Faizsiz Bankacılık	3	7,5	Seçmeli
UKB506	Kurumsal Finansman	3	7,5	Seçmeli

Tablo 5'ten hareketle şunlar belirtilebilir:

1. Bu tabloda yer alan dersler, tezli ve tezsiz dersler ortak olmakla birlikte tezli öğrenciler için 3. ve 4. yarıyılıda tez yazımı ilave olmaktadır.
2. Zorunlu ve seçmeli olmak üzere 2 yarıyılıda toplam 15 ders yer almaktadır.
3. Bu 15 dersten 6 tanesi (%40) doğrudan **konvansiyonel finans ve iktisat**la ilgiliyken 2 tanesi **İslam iktisadı**yla (%13), 3 tanesi **İslamî finans ve bankacılık**la (%20), 2 tanesi de **fıkıh**la (%13) ilgilidir.

Yüksek lisans derslerinin türlerine göre pasta dilimi grafiğine dökülmüş hali aşağıdadır:

İKAM Araştırma Notu

Şekil 4. İZÜ, Yüksek Lisans Derslerinin Türlerine Göre Dağılımı

İZÜ'deki doktora derslerinin şeması ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 6.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Doktora

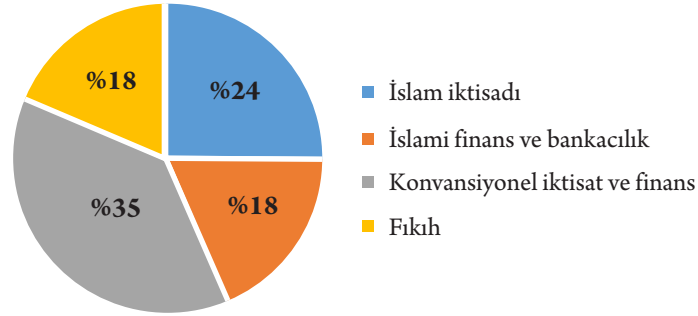
Kodu	Dersin Adı	Kredi	AKTS	Zorunlu/Seçmeli
1. Yarıyıl, Zorunlu				
İEF607	İslam Ekonomisi	3	6	Zorunlu
İEF609	Uluslararası İktisat	3	6	Zorunlu
İEF621	İslam İktisat Hukuku	3	6	Zorunlu
1. Yarıyıl, Seçmeli				
İEF611	Osmanlı Ekonomisi ve Finansı	3	6	Seçmeli
İEF617	İktisat Tarihi	3	6	Seçmeli
İEF23	İslami Finans Enstrümanları	3	6	Seçmeli
İEF625	İslam Hukuk Metodolojisi	3	6	Seçmeli
İEF627	İktisat Teorisi	3	6	Seçmeli
2. Yarıyıl, Zorunlu				
İEF608	İslam İktisat Analizi	3	6	Zorunlu
İEF624	Araştırma Yöntemleri	3	6	Zorunlu
İEF622	Uluslararası Finans	3	6	Zorunlu
İEF610	Fıkıh ve Çağdaş Finansal İşlemler	3	6	Zorunlu
İEF699	Seminer	3	6	Zorunlu
2. Yarıyıl, Seçmeli				
İEF612	İş ve Finans Tarihi	3	6	Seçmeli
İEF620	Osmanlı'da Para Vakıfları	3	6	Seçmeli
İEF628	Türkiye Ekonomisi	3	6	Seçmeli
İEF614	Türkiye'de Katılım Bankacılığı	3	6	Seçmeli

Tabloya ilave olarak şu dile getirilmelidir; 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. yarıyılarda doktora tezinin yazımı öngörülmektedir. Bunun haricinde doğrudan tablodan çıkartabileceğimiz sonuçlar şöyledir;

Türkiye’de İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Programları Müfredatı

1. Ders döneminde seçmeli derslerle birlikte 17 tane ders önerilmiştir. Bu 17 dersin 2 tanesi (%12) **İslam ekonomisi** ile ilgiliyken Osmanlıya dair 2 dersi de buna ekleyecek olursak rakam 4’e (%24) çıkmaktadır. **İslamî finans ve bankacılık**la ilgili derslerin sayısı 3’tür (%18). 6 tane ders (%35) **konvansiyonel iktisat ve finans** ile ilgiliyken 3 tane ders (%18) **fıkıh**la ilgilidir.
2. Geriye kalan 1 ders, tez yazımıyla ilgilidir.

Doktora derslerinin türlerine göre dağılımını gösteren pasta dilimi aşağıdadır:

Şekil 5. İZÜ, Doktora Derslerinin Türlerine Göre Dağılımı (tezle ilgili olanlar hariç)

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi’nin ardından Sakarya Üniversitesi’nin İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans ve Doktora programlarının müfredatına geçelim.

Tablo 7.

Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans (tezli, tezsiz)

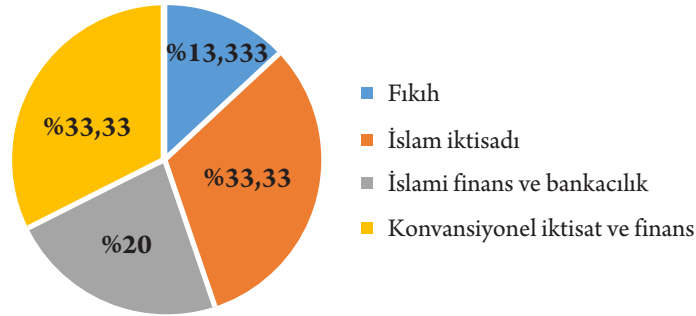
Kodu	Dersin Adı	Kredi	AKTS	Zorunlu/Seçmeli
Zorunlu Ders Listesi				
IEF500	Seminer (YL)	2	6	Zorunlu
IEF500	Tez Çalışması	0	48	Zorunlu
IEF511	Araştırma Yöntemleri	3	6	Zorunlu
Enstitü Seçimlik Ders Listesi				
IEF510	İslam Toplumunun Sosyo-Kültürel Yapısı	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF501	İslam Hukukunun Temelleri (Usul-u Fıkıh)	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF502	İslam İktisadı Tarihi	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF503	Muamelat Fıkıhı	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF504	Finansal Piyasalar ve Kurumlar	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF505	İslam Ekonomisinin Temelleri	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF506	İslamî Bankacılık	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF507	Ekonominin Temelleri	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF508	İslam’da Sosyal Güvenlik ve Sigortacılık	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF509	Karşılaştırmalı Finansal Yönetim	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF513	Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk İktisat Düşüncesinin Gelişimi	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF516	Davranışsal Finans ve İktisat	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF517	İslam ve Toplum	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF522	İktisat Felsefesi	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF518	İslam Ülkelerinde Ekonomik ve Mali Yapı	3	6	Seçmeli, 2. dönem

İKAM Araştırma Notu

Tablodan hareketle şu çıkarımları yapabiliriz:

1. Yüksek lisans mezun olmak için ilk dönem 5 ve ikinci dönem de 5 olmak üzere toplamda 10 ders alıp 120 AKTS'yi tamamlamak gerekmektedir.
2. Yüksek lisans için 3 zorunlu 15 seçmeli ders tanımlanmıştır. Zorunlu dersler, tez yazımıyla ilgilidir ve her 2 dönem için öngörülmüştür.
3. 15 seçmeli ders, 1. ve 2 dönem olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. İlk dönem seçmeli dersler daha çok giriş ve temel niteliğindeki ikinci dönemdekiler, ilk dönemdekilerin devamı ya da bir üst basamağında yer alan konulardan seçilmiştir. Örneğin önce İslam ekonomisinin temelleri ardından İslamî bankacılık ya da İslam'da sigortacılık gibi.
4. Bu 15 dersi, türüne göre gruplayacak olursak, 2 ders (%13) **fıkıhla** ilgilidir. Öte yandan, 2 ders doğrudan İslam iktisadı/ekonomisiyle ilgiliyken İslam toplumu ile ilgili dersler de bu gruba dahil edilecek olursa toplamda 5 ders (%33) **doğrudan ya da dolaylı olarak İslam iktisadı**yla ilgilidir denebilir. Karşılaştırmalı olan ders de dahil edilirse toplamda 3 ders (%20) **İslamî finans ve bankacılık**la ilgilidir.
5. Geri kalan 5 ders (%33) **konvansiyonel iktisat ve finansla** ilgili derslerdir.

Derslerin türlerine göre dağılımını gösteren pasta dilimi aşağıdaki gibidir:

Şekil 6. Sakarya Üniversitesi'nin Yüksek Lisans Derslerinin Türlerine Göre Dağılımı (tezle ilgili olanlar hariç)

Sakarya Üniversitesi'nin doktora programının müfredatı aşağıdaki gibidir:

Tablo 8.

Sakarya Üniversitesi, Doktora Programı

Kodu	Dersin Adı	Kredi	AKTS	Zorunlu/Seçmeli
Zorunlu Ders Listesi				
IEF601	Seminer (Dr)	2	6	Zorunlu
IEF609	Araştırma Metotları	3	6	Zorunlu
IEF600	Tez Çalışması	0	120	Zorunlu
Enstitü Seçimlik Ders Listesi				
IEF610	İslam İktisadının Klasik Kaynakları	3	6	Seçmeli, 1. dönem, açıldı

Türkiye’de İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Programları Müfredatı

IEF611	İslam Ticaret Hukuku	3	6	Seçmeli, 1. dönem, açıldı
IEF612	Fıkıhın Genel İlkeleri (Kavaid)	3	6	Seçmeli, dönem
IEF613	Mukayeseli İktisadi Sistemler	3	6	Seçmeli, 1. dönem, açıldı
IEF614	İslamî Finans	3	6	Seçmeli, 1. dönem, açıldı
IEF615	Finansal Analiz	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF616	Finansal Ekonometri	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF618	Arapça-1	3	6	Seçmeli, 1. dönem
IEF620	İslam’da Mülkiyet ve Gelir Dağılımı	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF621	İslamî Finansal Ürünler ve Sözleşmeler	3	6	Seçmeli, 2. dönem, açıldı
IEF622	İslam Politik Ekonomisi	3	6	Seçmeli, 2. dönem, açıldı
IEF623	İslamî Finansa Risk Yönetimi	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF624	İslamî Finansa Regülasyon	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF625	Osmanlı İktisat Tarihi	3	6	Seçmeli, 2. dönem, açıldı
IEF626	Uygulamalı Ekonometri	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF627	Arapça- 2	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF628	Katılım Bankacılığı Uygulamaları	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF629	Tekâfül	3	6	Seçmeli, 2. dönem
IEF630	İslam’da Mali Yapı ve Vergilendirme	3	6	Seçmeli, 2. dönem

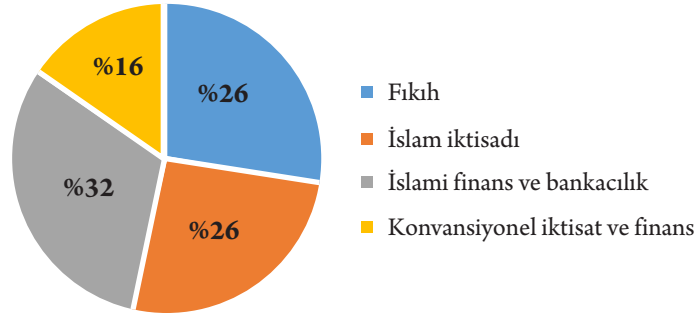
Tablo 8’den de görüleceği üzere,

1. Yüksek lisans programındaki gibi teze yönelik dersler zorunlu iken geri kalan dersler 1. ve 2. döneme ayrılmak üzere seçmelidir.
2. Doktora da mezun olmak için ilk dönem 5, ikinci dönem 5 olmak üzere toplamda 10 ders almak gerekmektedir. Tamamlanması gereken AKTS ise 240’tır. Bunun dışında yabancı dil sınavından 55 almış olmak şartı vardır.
3. Seçmeli sayısı toplamda 19 iken bunlardan 7 tanesinde ‘açıldı’ ibaresi görülmektedir. Bu açılan 7 dersin içeriği, 2 fıkıh, 3 İslam iktisadı (Osmanlı ile ilgili ders de dahil olmak üzere), 2 İslamî finans olarak gruplanabilir. Açılan derslerde hiç konvansiyonel iktisat ve finans dersinin olmaması dikkat çekicidir.
4. Toplamdaki 19 derse bakacak olursak, 5 ders (%26) **İslam ilahiyatı** içerisinde gruplanabilirken 5 ders de (%26) **İslam iktisadı** içerisinde yer almaktadır. Buna karşılaştırmalı olan ders de dahildir. Öte yandan 6 ders (%32) **İslamî finans ve bankacılıkla** ilgilidir.
5. Geriye kalan 3 ders ise (%16) **konvansiyonel ekonomi ve finansla** ilgilidir. Bu derslerin ikisinin ekonometriyle ilgili olduğunun altını çizmeliyiz.

Seçmeli derslerin türüne göre gruplanmış halini gösteren pasta dilimi aşağıdaki gibidir:

İKAM Araştırma Notu

Şekil 7. Sakarya Üniversitesi'nin Doktora Derslerinin Türlerine Göre Dağılımı (tezle ilgili olanlar hariç)

Buraya kadar olan bilgileri toplu bir şekilde aşağıdaki tablodan takip edebiliriz:

Tablo 9. Üç Üniversitenin Ders Dağılımına Dair Özet Tablo					
İÜ		İZÜ		Sakarya Ü.	
Yüksek Lisans, Tezsiz		Yüksek Lisans, Tezli ve Tezsiz		Yüksek Lisans, Tezli ve Tezsiz	
İslamî Finans ve Bankacılık	6	İslamî Finans ve Bankacılık	3	İslamî Finans ve Bankacılık	3
İslam İktisadı	6	İslam İktisadı	2	İslam İktisadı	5
Fıkıh	5	Fıkıh	2	Fıkıh	2
Konvansiyonel İktisat ve Finans	5	Konvansiyonel İktisat ve Finans	6	Konvansiyonel İktisat ve Finans	5
Tezle İlgili	1	Tezle İlgili	2	Tezle İlgili	3
Toplam	23	Toplam	15	Toplam	18
Yüksek Lisans, Tezli		Doktora		Doktora	
İslamî Finans ve Bankacılık	9	İslamî Finans ve Bankacılık	3	İslamî Finans ve Bankacılık	6
İslam İktisadı	6	İslam İktisadı	4	İslam İktisadı	5
Fıkıh	7	Fıkıh	3	Fıkıh	5
Konvansiyonel İktisat ve Finans	6	Konvansiyonel İktisat ve Finans	6	Konvansiyonel İktisat ve Finans	3
Tezle İlgili	1	Tezle İlgili	1	Tezle İlgili	3
Toplam	29	Toplam	17	Toplam	22
Doktora					
İslamî Finans ve Bankacılık	4	Not: Toplamdaki dersler, öğrencilerin mezuniyet için alması gereken toplam ders miktarını göstermemekte yalnızca önerilen ders sayısını vermektedir.			
İslam İktisadı	5				
Fıkıh	7				
Konvansiyonel İktisat ve Finans	5				
Tezle İlgili	1				
Toplam	22				

Yukarıdaki tabloya dair ilkin şunu not etmekte yarar vardır; doğrudan ders sayılarını karşılaştırmak pek münasip değildir zira ders sayıları toplamda önerilendir, seçilen ya da seçilmesi gereken değil. Bu sebeple, karşılaştırmaları üniversitelerin programlarında öne çıkan ders grubu açısından yapmak daha münasiptir. Buna göre, yukarıda tek tek paylaşılan grafiklerden de hareketle şu tespitlerde bulunabiliriz:

1. İÜ’nün doktora programında öne çıkan ders grubu fıkıhtır. Bunu konvansiyonel iktisat ve finans, ve İslam iktisadıyla ilgili dersler takip etmektedir. Programın isminin İslam iktisadı ve finansı olduğu gözönünde bulundurulacak olursa İslamî finansa dair derslerin en sonda yer alması düşündürücüdür. Fakat tezsiz yüksek lisans ders dağılımına bakacak olursak bunların tam da programın ismini yansıtacak şekilde olduğunu görürüz. Tezli programdaysa İslamî finans ve bankacılık açık ara öndeyken bunu fıkıhla ilgili olan grup takip etmektedir.
2. İZÜ’de yüksek lisans ve doktora da öne çıkan ders türü konvansiyonel iktisat ve finans hakkında olanlardır. Bunları yüksek lisans için İslamî finans ve bankacılık, doktora içinse İslam iktisadına dair dersler takip etmektedir. Aslında bu dağılım özellikle yüksek lisans programının belirtilen ismine denk düşmektedir zira programın ismi Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı’dır. Öte yandan doktora programının ismi İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans olup ders dağılımında ilkinin değil ikincisinin öne çıktığı söylenebilir. Eğer doktoranın da ismine uygun bir ders dağılımına sahip olması isteniyorsa İslam iktisadına dair derslerin öne çıkarılmasının gerektiği gözlenmektedir.
3. Sakarya Üniversitesi’nin yüksek lisans seçmeli derslerinde İslam iktisadı, ve konvansiyonel ekonomi ve finans öne çıkarken doktora programında İslamî finans ve bankacılık öne çıkmaktadır. Yine program isimleriyle mevcutlar arasında bir farklılık göze çarpmaktadır.

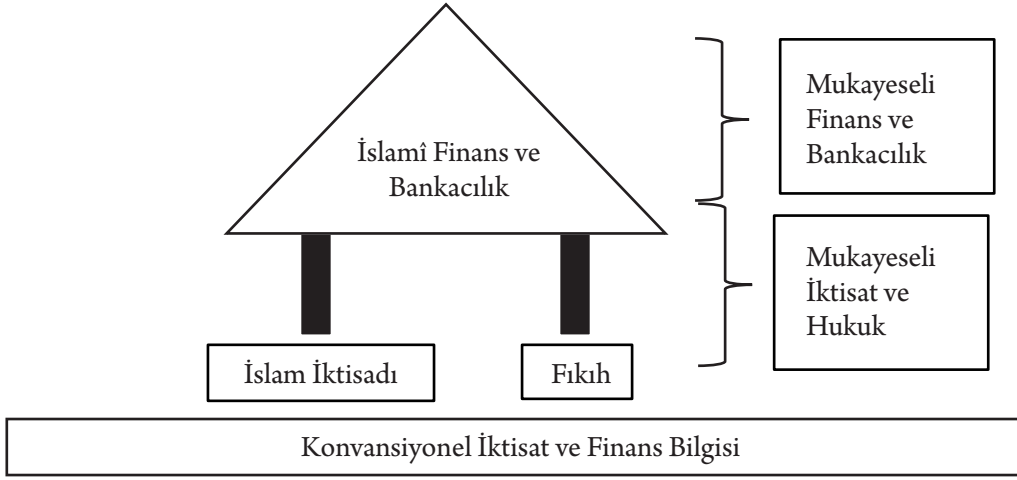
Tartışma

Bir önceki bölümde yer alan betimleyici ve mukayeseli analizin ardından bu bölümde, bu bulguların ışığında (mukayeseli) tartışma yer alacaktır.

Bu bağlamda ele almak istediğimiz ilk konu, üniversitelerin kendi içerisinde –ve belki de birbirleriyle istişare içerisinde- bu tarz programlarla ne yapmak istediklerini, neyi amaçladıklarını yeniden gözden geçirmeleri gereğidir. Buna bağlı olarak programların isimlerinde dahi değişikliğe gidilebilir. Zira yukarıdaki nihai sonuçtan da anlaşıldığı üzere programların isimleri, ders dağılımını ya da müfredatı tam olarak yansıtmamaktadır. **Amaç-isim-müfredat uyumunu** sağlarken bunun önündeki engeller de ayrıca ele alınmalıdır. Bu uyumu bozabilecek iki temel sebep şu olabilir;

1. Yeterli sayıda yetkin eğitim elemanının olmaması,
2. Talebin niteliği.

Bu iki öge aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bizim naçizane önerimiz, İslam iktisadının (belki buna dair de her şeyden önce ekonomi ve iktisat kelimeleri arasında bir karara varılmalıdır) İslam iktisat tarihi ve İslam iktisadı düşünce tarihinin fıkıhla birlikte temel alındığı, İslamî finans ve bankacılığın bunların üzerine oturtulduğu ve her bir aşamada konvansiyonel olanla mukayesenin göz önünde bulundurulduğu bir program hazırlanması doğrultusundadır. Bunun şekle dökülmüş hali aşağıda görülebilir.

Şekil 8. Önerilen Yapı

Görüldüğü üzere İslam iktisadı ve fıkının kendi arasındaki bağı iyi kurulması gerektiği gibi İslamî finans ve bankacılıkla altındaki iki temel sütun arasındaki ilişki de oldukça güçlü bir şekilde kurulmalıdır. Bunlara dair ders sayısı az olabilir, önemli olan nitelikleridir. Kanaatimizce bu tür bir yapı, çalıştayda da bazı hocalarca zikredilen şu hususa cevap verebilme amacına yöneliktir; öğrencinin nelere sahip olması gerektiği ya da bir İslam iktisatçısının sahip olması gerekenlerin ne olduğu hususu. İlaveten, böylesi bir yapının İslam iktisadı ve finansı eğitiminin en zor yanı olarak zikredilen çok taraflı (multi-disciplinary) olmasına yardımcı olması beklenebilir.

Yukarıda **önerdiğimiz yapıya uygun derslerin** ne olabileceğini sıralayacak olursak;

1. Eğer öğrencilerin iktisat ve finansla ilgili temel bilgileri yetersizse ilkin konvansiyonel iktisat ve finansla ilgili temel bilgilerin edindirilmesine yönelik dersler.
2. İslam ve ahlâk ilişkisinden başlamak üzere Kur'an ve sünnetten hareketle iktisadi meselelerin incelenmesi, İslam fihına giriş, muamelat fihı, İslam'da akit teorisi, İslam borçlar hukuku gibi fıkıhla ilgili derslerin yanısıra İslam iktisadı düşünce tarihi –tasavvufa da yer verecek şekilde-, İslam iktisat tarihi ve İslam iktisadına giriş (modern İslam iktisadını metodolojik konularla birlikte içerecek şekilde) ve bazı ekonomik olguların (para, sermaye, piyasa, devlet, zekât ve vergi, vb.) İslam'daki yerine dair dersler,
3. İslamî finans ve bankacılığa giriş, İslamî sigortacılık, İslamî finans kurumlarında yönetim (risk yönetimi, muhasebe uygulamaları, vb.), İslamî finans kurumları uygulamaları gibi dersler.
4. Mukayeseli dersler.

Sırasıyla listelediğimiz bu ders gruplarının ilkinden başlayacak olursak, öncelikle bunun önemli bir hususla da bağlantılı olduğunu vurgulayabiliriz: Söz konusu husus, programlar tarafından hangi bölüm mezunu öğrencilerin kabul edileceğidir. Eğer buna herhangi bir sınır koyulmak istenmezse birinci sıradaki ders grubu bu öğrencilere öncelikli seçmeli olarak önerilmelidir. Bir başka ve kanımızca daha etkin bir çözüm yolu ise arka planı iktisat vb. bölümlerden oldukça farklı öğrenciler için –tıpkı başka alanlarda yapıldığı üzere- bir **bilimsel hazırlık sınıfı** konulmasıdır. İkinci olarak, bu ders grubunun birinci sıraya koyulmasının önemi, konvansiyonel iktisadın oldukça uzun bir geçmişe sahip ve halihazırda da başat ekonomi teorisi ve sistemi olmasındandır. İslam iktisadı, buna eleştiriler

sunma ve alternatifler üretme amacını taşıdığından mevcudu anlamadan eleştiri getirmek ve alternatif sunabilmek pek mümkün olmasa gerektir. Ancak bu sayededir ki, N. Gür hocanın da çalıştayda belirttiği üzere, anaakım iktisadı, iktisadın araçlarıyla eleştirecek öğrenciler yetiştirmek mümkün olsun.

İkinci gruptaki dersler, görüldüğü üzere, İslam hukukunun genel mantığına dair bilgi verdikten sonra özelde fikhın iktisadi işlemlerle ilgili kısmına odaklananlara ilave olarak İslam tarihi boyunca iktisadi görüşler bildirenler ve bunların belli başlı görüşlerinin incelenmesi, İslam toplumlarının tarihi boyunca iktisadi anlamdaki tecrübeleri –ki bu sayede toplum bazlı eğitim için de bir adım atılmış olacaktır, modern İslam iktisadı oluşumu ve özelde bazı belli başlı ekonomik olguların İslamî açıdan incelendiği derslerden oluşmaktadır.

Üçüncü gruptaki derslerse İslam iktisadının bir alt grubunu oluşturan İslamî finans ve buna dair kuruluş ve işlemler hakkındaki derslerden oluşmaktadır. İslamî finans bir alt dal olduğu için ancak İslam fikhı ve iktisadına dair belli başlı bazı derslerin ardından görülmesi çok daha uygundur.

Son grup, temel bir konvansiyonel ve İslamî iktisat ve finans bilgisi edinilmesine binaen mukayeseli dersleri içermektedir.

Bunların yanısıra, tez yazımına hazırlayıcı derslerin verilmesi önemlidir. İlâveten, gerekli görülen bazı özel dersler de seçmeli ve/veya zorunlu olmak üzere bunlara ilave edilebilir; Arapça gibi. Nitekim İngilizce ve Arapça dil bilgisi bu alandaki eğitimin sac ayaklarıdır.

Kanımızca, bu sıralamaya binaen her bir gruptan en az bir kaç ders zorunlu tutulmalıdır ki öğrenci bunlara dair temel bilgiye sahip olabilsin. Bunun dışındaki dersler, bir önceki paragraftaki özel dersler de dahil olmak üzere seçmeli olabilir ve öğrenci bu sayede hangi gruba ilgili duyuyorsa özellikle o gruptaki dersleri daha fazla seçerek bir uzmanlaşmaya gidebilir. Hatta seçmeli derslerin kendi içerisinde farklı alanlara ayrılması da söz konusu olabilir.

Önerdiğimiz bu yapıyı daha münasip bir şekilde uygulamak için kademeli ders sistemine geçilebilir. Nitekim buna dair yurt dışı örnekleri mevcuttur. Örneğin, birinci grup dersler için 3 ay, ikinci grup dersler için 3 ay ve son grup dersler için de 3 ay ayrılması gibi. Bu tarz bir uygulama, kısıtlı sayıdaki öğretim üyesinin de karşılıklı katkılarını artıracaktır.

Önerdiğimiz yapı ve ders seçenekleriyle mevcudu karşılaştıracak olursak şunları söyleyebiliriz; Öncelikle, İstanbul ve Sakarya Üniversite’lerinin ders yapısının seçmeli havuzuna ağırlık veren bir yapıda olduğunu görmekteyiz.² Bunun sebepleri bir yana, böyle bir yapının hem avantajları hem dezavantajları söz konusudur. Temel avantajı, öğrenciye geniş bir seçim yelpazesi sunarak –özellikle de doktora için- alanlaşma imkânı tanınmasıdır. Temel dezavantajı ise yukarıda önerdiğimiz türden kademeli sisteme tam uyum gösterememesidir. Kademeli sistemin uygulanamayışına, ders döneminin sadece ikiyle sınırlı olması da etki etmektedir.

İkinci olarak, programlarca listelenen derslere bakacak olursak yukarıda önerdiğimiz ders vb. isme sahip pek çok ders listelenmiş olduğunu görebiliriz. Örneğin, İstanbul Üniversitesi’ndeki yüksek lisans programında yer alan birinci grup derslerden bazıları şunlardır; Genel İktisat (1. Dönem), Finansal Piyasalar ve Kurumlar (2. Dönem). Aynı ders grubuna dair İZÜ’deki yüksek lisans programında yer alan derslerden bazıları şöyledir; İktisat Teorisi (1. Dönem), Kurumsal Finansman (2. Dönem). Sakarya’daki yüksek lisansta yer alan birinci grup derslerinden bazıları şöyledir; Ekonominin Temelleri (1. Dönem), Finansal Piyasalar ve Kurumlar (2. Dönem). Burada bir not düşmek istiyoruz; Sakarya Üniversitesi’nin yüksek lisans programında yer alan birinci grup derslerden bir tanesi oldukça özgün ve alandaki gelecek çalışmalar için de önemlidir. Bu ders, Davranışsal Finans ve İktisat’tır (2. Dönem). Hakeza, yine Sakarya Üniversitesi’ndeki yüksek lisans programında yer alan İktisat Felsefesi dersi (2. Dönem) de konvansiyonel iktisadın mantığını anlamak açısından oldukça önem arz etmektedir.

İkinci grup derslere gelince, İstanbul Üniversitesi'nde Fıkıh Tarihi ve Kurumları (1. Dönem), İslam Hukukunda Akit Teorisi (1. Dönem), Muamelat Fıkhı (2. Dönem), İslam İktisat Tarihi ve Düşüncesi (1. Dönem), İslam İktisadında Para ve Para Politikası (2. Dönem), İslam İktisadı ve Politik İktisat (1. Dönem) gibi dersler yer almaktadır. Bu son ders oldukça önemlidir zira kimilerince İslam iktisadı bir politik iktisattır. Fakat dersin içeriğini oluşturmak bir o kadar da zordur. İZÜ'deki ikinci grup dersler ise şöyledir; İslam İktisat Düşüncesi ve Tarihi (1. Dönem), İslam Hukuk Metodolojisi (1. Dönem). Son olarak Sakarya Üniversitesi'ndeki ilgili dersler şöyledir; İslam Hukukunun Temelleri (1. Dönem), İslam İktisadı Tarihi (2. Dönem), İslam Ekonomisinin Temelleri (1. Dönem), İslam ve Toplum (2. Dönem), İslam Ülkelerinde Ekonomik ve Mali Yapı (2. Dönem). Bu son iki ders, özel olmakla birlikte özellikle alanın daha sosyolojik kısmında derinleşmek isteyenler için önemlidir. Nitekim literatür kısmında aktardığımız çalışmalardan birinde Akhtyamova ve arkds. (2015) da bu tarz dersler önermekteydi. Fakat önemli bir husus, bu gibi derslerin birbirini tekrar etmeyen tekil dersler olarak kalmasıdır.

Üçüncü grup derslerden İstanbul Üniversitesi'nde şunlar yer almaktadır; Faizsiz Bankacılığa Giriş (1. Dönem), Katılım Bankacılığı Muhasebesi (1. Dönem), İslamî Finansta Ürün Geliştirme Yöntemleri ve Vaka Analizleri (2. Dönem), Katılım Bankacılığında Fon Yönetimi (2. Dönem). Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, bazı konuların bir dönemi dolduracak muhteviyata sahip olup olmadığının iyi incelenmesidir. Zira tecrübemize binaen, İslamî finansta muhasebe ve risk yönetimi gibi konular bu sebeple belki bir arada ele alınabilir. Öte yandan, İslamî finansta ürün geliştirme yöntemleri ve vaka analizleri tarzından dersler oldukça yenilikçidir ve önemli bir potansiyele sahiptir. İZÜ'deki ilgili derslerden bazıları şunlardır; Uluslararası İslamî Bankacılık (1. Dönem), Uluslararası İslamî Finans Kurumları ve Bankacılık (2. Dönem). Burada sanki ders içeriklerinin birbirine karışması gibi bir sorun göze çarpmaktadır. Sakarya Üniversitesi'nde ise ilgili grupta İslamî Bankacılık (2. Dönem), İslam'da Sosyal Güvenlik ve Sigorta (2. Dönem) –bu tarzda ele alınması koşuluyla bazı konular bir ders dönemini doldurabilecek hale getirilebilir- gibi dersler vardır.

Son gruba geldiğimizde İÜ'de karşımıza şu gibi dersler çıkmaktadır; Karşılaştırmalı Finans (1. Dönem), Karşılaştırmalı İktisadi Sistemler (1. Dönem). İZÜ'deki karşılaştırmalı dersler ise şunlardır; Çağdaş Ekonomik Sistemler ve İslam Ekonomisi (2. Dönem), Mukayeseli Konvansiyonel ve Faizsiz Bankacılık (2. Dönem). Sakarya için bu gibi derslere bir örnek, Karşılaştırmalı Finansal Yönetim'dir (2. Dönem). Bu ders de önemine ve isminin iddiasına karşın içeriğinin zor doldurulabileceği bir dertir zira literatürde İslam ve finansal yönetimin bir arada ele alındığı kaynaklar bulmak oldukça zordur.

Netice itibarıyla buraya kadarki kısmı özetlemek adına şunları dile getirebiliriz;

1. Hem programlar hem de dersler bazında isimlendirme mevzusu (buna dair homojenlik) ortak çalışma ve uzlaşıyla sağlanabilir,
2. Buna belki derslerin kodlarının ve kredilerinin uyumu meselesi de eklenebilir zira yukarıdaki tablolardan görüleceği üzere her bir program için bunlar oldukça farklılık arz etmektedir,
3. Derslerin kademeli olarak bir sıraya binaen okutulması,
4. Derslerin birbirinin içeriğini tekrar etmemesi,
5. Derslerin içeriğinin dolu olması,
6. Her bir ders grubunun bir öncekiyle bağının iyi kurulması.

Amaç-isim-müfredat uyumuna dair hususla bağlantılı olarak bu programların kimlere hitap ettiği yani talep unsuru da ayrı bir önem arz etmektedir. Adı geçen hemen her programda öğrencilerin çoğunluğu katılım bankaları vb. yerlerde çalışanlardan oluşmaktadır. Yüksek lisans ve hatta doktoranın Türkiye’de artık başlı başına bir iş olarak görülmeyip halihazırda çalışanlarca ‘yan’ bir uğraş olarak görülmesi problemi söz konusudur. Bu bir problemdir zira öğrencilerin ilgilerini, vakitlerini ve emeklerini yalnızca yüksek lisans ve doktora yönelendirmelerine engel olmaktadır.³ Bununla bağlantılı olarak da alanda ihtiyaç duyulan akademisyenlerin yetişmesine imkân tanınmamaktadır. Aksine, alanla ilgili bilgisi yüzeysel kalan fakat edindiği ünvanlar sebebiyle alanda tabir-i caizse istediği gibi at koşturma yetkisini kendinde gören mezunlar türemektedir. Dolayısıyla bu noktada ilkin şu tartışılmalıdır; programların amaç-isimlendirme-müfredatının (ve ders içeriklerinin) bu mevcut talebe göre düzenlenip düzenlenmediği ya da düzenlenmesi gerekip gerekmediği. İkinci olarak, mevcut problemin nasıl çözülebileceği ve alanda nasıl donanımlı akademisyen yetiştirileceği ayrıca tartışılmalıdır. Belki bu bağlamda sırf akademisyen yetiştirmeye yönelik, az sayıda öğrencinin sık elenip ince dokunularak seçildiği program içi mini programlar ya da ayrı gruplar/sınıflar açılabilir. Yurt dışından gelecek olası bir talebin bu durumu olumlu bir şekilde etkileyip etkileyemeyeceği de incelenebilir. Buna bağlı olarak, Türkiye’nin İslam ekonomisi ve finansı eğitimini yurt dışına açan bir merkez olabilme potansiyeli de ayrıca değerlendirilmelidir. Fakat bunun için İngilizce programlar gerekecektir ki alandaki mevcut akademisyen yapısı bunu oldukça zorlayacaktır.

Yukarıdaki son cümleye bağlı olarak, Türkiye’deki İslam ekonomisi ve finansı yüksek lisans ve doktora eğitiminin mevcut durumunu ve gelişmesini olumsuz şekilde etkileyen bir husus, şu iki şeydeki eksikliklerdir; **akademisyen ve kaynak**. Akademisyen eksikliği unsurundan başlayacak olursak, konvansiyonel iktisat ve finans derslerinde bu tarz bir eksiklik söz konusu olmasa bile özellikle yukarıda listelediğimiz dört grup dersten ikincisinin İslam iktisadına dair kısmıyla ilgilenen ve üçüncü gruptaki derslerle ilgili akademisyenlerde bir eksiklik vardır. Bunun temel sebebi, alanın başlı başına bir alan olarak kabul edilmesinin yeni olmasına binaen bu saydığımız derslerden herhangi birinde doğrudan uzmanlaşmış akademisyen sayısının oldukça az olmasıdır. Bu noktada, hoca ikamesi için üniversitelerin kendi arasındaki ve üniversite-sektör işbirliği geçici bir çözüm sunabilir. Lakin uzun dönemli çözüm ancak doğrudan bu konularda uzmanlaşmış nitelikli akademisyen yetiştirilmesinden geçmektedir. Aksi halde asıl alanı iktisat vb. olan, doktora ve sonrasına kadar da İslamî iktisatla hiç ilgilenmemiş fakat konjonktür vb. sebeplerle⁴ bu alana yönelmeye başlayan lakin tam bir yönelme söz konusu ol(a)madığı için alanı yan dal gibi görüp tüm vaktini ve emeğini bu alana vermeyen kişilerin tedrisatından geçmiş mezunlar yetişecektir. Kaynak eksikliği hususuna gelince, literatür kısmında paylaştığımız raporda da bahsedildiği üzere alandaki baskın araştırma ve eğitim dili İngilizce olduğu için mevcut kaynakların da pek çoğu bu dildedir. Bu eksikliği gidermenin iki yolu vardır ve bunlar sırasıyla; 1) İngilizce’deki belli başlı eserlerin nitelikli bir şekilde Türkçe’ye kazandırılması, 2) Nitelikli Türkçe eserler kaleme alınmasıdır. Kaynak eksikliğinin yol açtığı ek bir sorun, ders içeriklerinin homojen olmamasıdır. Hatta kaynak geliştirme hususunda ilgili kurumlardan yetkililerin bir araya geldiği bir **kurul** kurulabilir. Söz konusu kurul, ders içeriklerinin homojenliğini de inceleyebilir.

Son olarak şunu ekleyebiliriz; buraya kadar müfredat, ders isim ve içeriği açısından incelenmiştir. **Derslerin niteliğinin** incelenmesi de bir o kadar önemli fakat zordur.

Müfredat için Öneriler

Bulguların analizi ve tartışma bölümlerinde zikrettiğimiz önerileri toplu bir şekilde şöyle listeyebiliriz:

1. Her bir üniversitedeki ilgili programlar için ilkin amaç-isim-müfredat uyumunun sağlanıp sağlanmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Buna dair üniversiteler arası istişare imkânları da değerlendirilebilir.
2. Programlardaki müfredatın genel şemasıyla ilgili temel önerimiz, İslam iktisat tarihi ve İslam iktisadı düşünce tarihinin fıkıhla birlikte temel alındığı, İslamî finans ve bankacılığın bunların üzerine oturtulduğu ve her bir aşamada konvansiyonel olanla mukayesenin göz önünde bulundurulduğu programlar hazırlanmasıdır. Tezle ilgili dersler de bunlara ilavedir.
3. Yukarıdaki gidişata ek olarak, eğer bir öğrenci iktisat vb. bir alanın dışından geliyorsa bunların öncesinde iktisada dair bilgilendirilmesi hatta bilimsel hazırlık görmesi önerisini sunduk.
4. Söz konusu yapıyı sağlayabilmek adına kademeli müfredat eğitim sistemini önerdik.
5. Mevcut yapıyla önerdiğimiz ders yapısının farklarından hareketle derslerin birbirinin içeriğini tekrar etmemesi, derslerin içeriğinin dolu olması –belirli bir süreyi dolduramayacak konuların bir araya getirilip okutulması yoluyla örneğin-, her bir ders grubunun bir öncekiyle bağının iyi kurulması gibi hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir.
6. Yine mevcut yapıyla önerdiğimiz ders yapısının mukayesesinden hareketle bazı derslere –iktisatın felsefesi ya da İslam toplumlarının sosyo-ekonomik yapıları gibi- özellikle önem verilmesinin altını çizdik.
7. Alanda akademisyen ihtiyacı olmasına binaen bunun sağlanabilmesi adına özel programlar ya da program içi gruplar kurulması önerisini getirdik.
8. Alandaki akademisyen açığı için kısa dönemli çözüm, üniversitelerin kendi arasında ve üniversite-sektör işbirliği olabilir. Fakat uzun dönemli çözüm, bir öncekiyle de bağlantılı olarak, mutlaka akademisyen yetiştirmek olmalıdır.
9. Alandaki kaynak eksiliği, İngilizce'deki belli başlı eserlerin nitelikli bir şekilde Türkçe'ye kazandırılması ve nitelikli Türkçe eserler kaleme alınmasıyla çözülebilir. Yine bunlardan ilki kısa dönemli bir çözüm sunarken ikincisi uzun solukludur.
10. İlgili kurumlardan yetkililerin bir araya geldiği bir kurul, kaynak geliştirilmesi, alandaki literatür ve ders içeriklerinin homojenliğini de inceleyebilir.

Notlar

- 1 Rapor boyunca ekonomi ve iktisat kavramları eş anlamlı olarak alınacak ve birbirlerinin yerine kullanılacaktır.
- 2 Bu yapının gerçekte açılan ders sayısının çok az olmasıyla birlikte bir 'zorunlu-seçmeli' sisteme dönüşüp dönüşmediği de ayrıca ele alınmalıdır. Zira mevcut yapı, mevzuat dolayısıyla seçmeli üzerine olsa da özellikle hoca sayısının yetersizliği sebebiyle pratikte 'seçmeli-zorunlu' bir yapıya bürünmektedir.
- 3 Söz konusu sorunu gidermek adına YÖK tarafından öğrencilere bir burs verilmesi yönünde yeni bir uygulamaya geçilmesi gündemdeyse de buradaki bursun henüz yeterli miktarda olmadığı zikredilmelidir.
- 4 Türkiye'deki mevcut İslam iktisadı ve finansı eğitiminin konjonktürle ilişkisi ayrıca incelemeye değerdir.

Kaynakça

Akthiyamova, N., Panasyuk, M., ve Azitov, R. (2015). The Distinctive Features of Teaching of Islamic Economics: Philosophy, Principles and Practice, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191, 2334 – 2338.

Hasan, Z. (2008-9). Islamic finance education at the graduate level: Current state and challenges, *Islamic Economic Studies*, 16(1&2).

Nu'man, R., ve Ali, S. N. (2016). Islamic Economics and Finance Education: Consensus on Reform, *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 12(3), 75-97.

Saraç, M. (2016). A Brief Report on Islamic Economics and Finance Education in Turkey, Symposium of Islamic Finance Education, 11th *International Islamic Economics and Finance Conference*, Malaysia, Kuala Lumpur, 11-13 October.

Yurizk, *Global Islamic Finance Education 2013*.

ikam

İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

📍 Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

🌐 ikam.org.tr @ bilgi@ikam.org.tr [ikamorgtr](https://www.facebook.com/ikamorgtr) [ikamorgtr](https://www.twitter.com/ikamorgtr)